

LA INVENCIO DEL PONT ROMÀ DE POLLENÇA

Pere Salas Vives

EL PONT DE CUBELLES/HORTA

L'objectiu d'aquesta comunicació és analitzar l'evolució dels noms imposats a l'antic pont de pedra de Pollença, situat als inicis del torrent de Sant Jordi. Per descomptat, es tracta d'un estudi de l'evolució toponímica d'aquest element i, en cap cas, no és un treball d'arqueologia. Per aquest motiu, les fonts utilitzades han estat documents escrits, tant primaris com bibliogràfics, que fan referència a la denominació del pont.

Seguint la descripció que en fa Antoni Borràs, es pot dir que:

“es tracta d'un pont de dos ulls amb llums desiguals, salvades per dos arcs diferents executats amb carreus escairats (un arc rebaixat per salvar la llum més gran i de mig punt per salvar la més petita) entre els que se situa el pilar amb dos esperons de planta triangular (un en contra i l'altre a favor del corrent) sobre els quals, i coincidint amb els ronyons centrals, es troba un arc de descàrrega de dimensions reduïdes també de mig punt. La llum de l'arc petit és de 4,83 m (no es pot descartar el possible desplaçament d'uns centímetres del pilar central, així com es pot apreciar una certa desviació de l'esperó cap a l'est), mentre que la llum del major és de 7,20 m, quedant una proporció 2:3 (una vegada i mitja el petit) entre els dos.

Per sobre dels arcs, l'obra és de maçoneria poc acurada que forma els ampits de la calçada a les vores de la sola amb suau pendent cap al punt central de major altària. No és simètric, tot i que es pot intuir una certa centralitat a causa de la situació del pilar, les pendents de la sola i l'arc de descàrrega situat als ronyons. L'obra té una amplària total de 2,9 m i un pas lliure de 1,9 m en la calçada. Aquesta amplària era suficient per al pas, en un sol sentit, d'un carro traccionat per bèstia o per al pas de vianants”¹.

Si aquesta és l'exacta descripció, no es pot dir el mateix de la data de construcció que ens resulta, a hores d'ara, totalment desconeguda. Només es pot afirmar que el 1403 el pont ja s'ha d'adobar i reparar², per tant havien passat molts d'anys des que l'havien bastit, la qual cosa no és una dada qualsevol, ja que s'ha de tenir present que en aquella època a Mallorca hi havia pocs ponts de pedra d'aquestes dimensions.

1 Antoni BORRÀS SEGUÍ (2007), pàg. 349-368.

2 Arxiu Municipal de Pollença-Llibres de Jurats i determinacions de Consell-1413, f. 11.

Però quin nom tenia aleshores? Concretament, els jurats de Pollença es refereixen a “Lo pont d'anar a Cubelles sigui adobat i reparat”. És a dir, el topònim indica la via per dirigir-se a la zona actualment coneguda com l'Horta, antesala de la gran possessió de Ternelles, zona de gran importància hidràulica, amb presència de molins fariners hidràulics, almanco des de l'època musulmana³, i zona també d'un dels castells roquers de Mallorca, conegut en aquells moments com “Castell de Pollença” i molts d'anys més tard, com “Castell del Rei”. Precisament el 1408 Mateu Rotger aporta un document a l'annex de la seva *Història de Pollença*, en el qual es refereix a les despeses de netejar les séquies que anaven als molins [de l'Horta de Cubelles], des del “pont amunt com hom va al castell”⁴. La següent cita correspon al 1416, i senzillament és un document que es refereix al “pont del torrent”⁵. Com es pot comprovar, en cap cas apareix el qualificatiu “romà” en aquells anys. Aquest fet, així com que tampoc es faci cap altra referència toponímica al seu origen —com podria ser, per exemple, “pont dels moros”—, podria ser un indicatiu que per als pollencins de l'època medieval no era veritablement tan antic. O el que és el mateix: que no l'havien trobat fet quan els seus avantpassats s'establiren a Pollença en els primers temps de la repoblació catalana durant el segle XIII o principi del XIV. A més, si tenim present que segons les darreres aportacions dels especialistes en la matèria no existiria cap vila al lloc on se situa l'actual Pollença fins després de la conquesta de 1229-32, la presència d'un pont en aquest indret es més difícil d'explicar abans d'aquesta data⁶. De fet, en el *Llibre del Repartiment* no es fa referència a cap pont, encara que, evidentment, això no vol dir que no hi fos.

El mateix topònim es mantindrà en els segles successius. Així, en el capbreu de l'orde de Sant Joan de 1657-66⁷ es pot llegir com l'honor Bernardí Cerdà, fill de Joan, capbreva una peça de terra anomenada los Fiters, al terme de Cuxach, que afronta amb torrent de l'Horta junt al pont, via pública al pont de l'Horta, via pública al camí de l'Horta, i via pública a Cuxach. En aquest cas ha desaparegut “Cubelles” de la denominació i s'ha substituït pel nom català d'Horta, que és l'actual. En el fons, és el mateix que durant l'època medieval.

LA INVENCIO D'UNA ÀREA ROMANA A POLLENÇA: TERNELLES I L'HORTA

A final del segle XVI es va produir una novetat en la consideració del territori de Pollença. Concretament es creà el que podríem anomenar una àrea romanitzada. L'autor de

3 Per a una descripció acurada de la zona de Cubelles o de l'Horta, vegeu el magnífic treball de Mercè ARGEMÍ RELAT (1999).

4 Mateu ROTGER CAPLLONCH (1995).

5 Arxiu Parroquial Pollença-1156, dia 8-12-1416, f. 40r.

6 Miquel SEGUÍ NOGUERA (1998). Concretament Miquel afirma: “En definitiva, el que vull donar a entendre és l'origen de Pollença segons la teoria de Maria Magdalena Riera [...] seria més tardà del segle V; s'entén que el territori de Pollença és del segle XII i com a nucli de població, vila, seria del segle XIII, 1229, amb l'arribada de Jaume I. Segons Guillem Rosselló Bordoy aquest nucli aplegaria l'alqueria del mercat que era la zona de trobada de totes les alqueries del districte de Pollença com un centre de compra-venda. En època de Jaume I s'identificaria com a una zona que la població té com a punt de referència. En el repartiment, aquest s'agafaria com a nucli. Aquesta teoria pot durar fins que hi hagi noves troballes” (pàg. 103).

7 AMP-Censals-Capbreu-517 de 1657/66.

la invenció fou Joan Binimelis, gràcies a la seva *Història General del Regne de Mallorca* en la qual dedica un extens capítol a Pollença. Com a bon home del Renaixement, per a ell Pollença va ser fundada al segle V quan els habitants de Pollentia —població efectivament fundada pels romans al costat de l'actual Alcúdia— mudaren d'emplaçament cercant un lloc més segur, terra endins, a causa de la invasió del gots. Pollença s'havia convertit de cop i volta en filla de Roma. A més, Binimelis també destaca la important petjada que deixaren els romans abans, fins i tot, de l'esmentada fundació de la vila, ja que necessitaven l'aigua de Ternelles per a bastir Pollentia. Concretament, afirma:

“Diu-se, d'esta aigüe de Tarnellas, que en temps dels antichs romans, arribaven per un asquadutto y calçada a le antiga ciutat de Pollença; que diuen los naturals de allí que estava edificade entre Alcúdia y ara Pollença: resten encare vui vestigis d'esta calçada en molts parts: y vui lo vulgo li diu la siquia dels moros, y axí se fa de totes les altres antiquitats que descobran explicant-ho tot (com ignorant) obra e inventió dels moros.⁸ Aquest territori de Ternelles, o la sua font se deya antigament la Font de Cubelles”⁹.

En altres paraules, per a l'autor de la primera història de Mallorca existia una construcció romana que connectava Ternelles-l'Horta amb la ciutat de Pol·lèntia. I per derivació, es pot deduir que les restes arquitectòniques més destacades de la zona havien de ser romanes. Contràriament a allò que deia el “vulgo” o la denominació popular, el qual, fruit de la seva ignorància —sempre segons Binimelis—, atribueix la séquia —i qui sap si altres construccions— al temps de la dominació musulmana. No es pot obviar, per tant, i com era propi del Renaixement, que per primer cop un destacat autor afirma que existeix una relació directa de Pollença amb Pol·lèntia, així com importants petjades romanes a l'Horta i a Ternelles, precisament la zona on s'ubica el pont en qüestió. Tanmateix, Binimelis ni tan sols l'esmenta. Per tant, el pont segueix sense tenir un qualificatiu que el connecti amb un origen concret i popularment continua com una genuïna i original construcció de pedra digna de ressaltar, però sense cap tipus de llegenda referida als seus orígens, al contrari de la séquia de l'Horta, identificada amb el pretès aqüeducte a la ciutat de Pol·lèntia —per part de Binimelis—, o amb el temps dels moros, —per part del poble—.

En definitiva, a final del cinc-cents s'havia creat una àrea romana a Pollença, que abastava tota la vall de Ternelles inclosa l'antiga Horta de Cubelles. Però tan important com això és que l'obra del seu autor, J. Binimelis, exercirà una gran influència sobre els futurs interessats en la història de Mallorca i de Pollença. Aquest darrer punt es demostra gràcies a la transcripció de la part referida a Pollença de la seva obra que en va fer Bartomeu Martorell el 1688, encara conservada a la Biblioteca Nacional¹⁰, el qual repeteix fil per randa la descripció de Binimelis i, així mateix, reafirma la romanitat de Pollença i de l'Horta.

Curiosament, quasi cent anys després que Martorell, Jeroni Berard i Solà en el seu *Viaje a las villas de Mallorca*, també segueix al peu de la lletra J. Binimelis pel que fa a la

⁸ Ignorància popular que ha arribat fins als nostres dies.

⁹ ROSSELLÓ VAQUER i SALAS VIVES (2001), pàg. 28.

¹⁰ Per a conèixer més dades sobre aquesta transcripció, vegeu ROSSELLÓ VAQUER i SALAS VIVES (2001).

influència llatina sobre l'actual Pollença. Lògicament, aquest autor a més de confirmar les petjades romanes a Ternelles, també les estén fins a Colonya. Concretament escriu: “Los romanos construyeron un famoso acueducto, con que conducieron esta agua a la vall de Colonia, cuyos evidentes resquicios, que aún hoy permanecen, prueban bastante lo que dijimos al principio”¹¹. Tanmateix, com el seu predecessor, ni tan sols esmenta el pont.

I evidentment, el pont existeix. L'Arxiduc Lluís Salvador visità Pollença per recaptar informació de primera mà sobre la realitat del municipi; segurament a principi dels anys setanta del vuit-cents. I un dels indrets on va anar fou a la vall de Ternelles. “El camí fins allà parteix de Pollença, devora el rentador de la Princesa, i hom veu la conducció d'aigua que va baixant de Ternelles, que en aquesta banda és dirigida per damunt el torrent d'en Marc amb dos arcs, llavors amb una filera d'arcs rodons, un dels quals de la grandària del torrent, després vénen molts altres arcs petits de mig punt i finalment una paret a l'altra banda. El nostre camí també travessa el torrent per un pont de pedra”¹².

Per a l'Arxiduc, el més destacable del pont, senzillament, és que fos de pedra, car en aquell temps continuaven com a elements poc abundants a Mallorca i, a Pollença, únic quant a les seves dimensions. Per a ell, i és de suposar que tampoc per als seus informadors locals, no hi ha res de romà en el pont en si, ni en el pretès aqüeducte de Ternelles, ni en la nova font de la vila inaugurada el 1813¹³. Igualment, s'ha de suposar que el pont encara no tenia cap altre denominació popular, al marge de la del “pont de l'Horta”, ja que si no hagués estat així, ho hagués reflectit en la seva curosa obra, com era costum en l'Arxiduc. En prova d'això, sí que anomena amb la denominació oficial els “rentadors de la Princesa”.

LA INVENCIO D'UN TOPÒNIM: PONT ROMÀ O DELS ROMANS

Les fonts consultades segueixen utilitzant la fórmula “Pont de l'Horta” per referir-se al “nostre” pont fins al 1885. Així, el 17 d'agost de 1879, el batle de Pollença va donar compte als regidors que diversos veïns havien manifestat la necessitat d'eixamplar el “puente de la Huerta a fin de facilitar el transito de carros, especialmente a los vecinos de la valle d'en March hacia el camino del Puerto”¹⁴. Curiosament, en aquests moments ja està habilitada la duana del Port de Pollença i el més important del pont ja no era la comunicació amb l'Horta o Ternelles, sinó amb el Moll. Per sort, no es va eixamplar, tot i que la idea seria represa amb posterioritat, com veurem. En l'àmbit de la toponímia, el més interessant és que aquest és el darrer cop en què s'utilitza la denominació “Pont de l'Horta”, almanco en els documents que han arribat a les nostres mans.

Serà durant la dècada dels vuitanta del segle XIX quan es canviï la denominació tradicional del pont per una de nova. La primera evidència correspon a l'àlbum fotogràfic que

11 Jeroni BERARD I SOLÀ (1983), pàg. 4.

12 Arxiduc LLUÍS SALVADOR D'AUSTRIA (2002), vol. 5, pàg. 283.

13 Per cert, aquest aqüeducte, construït entre 1810-1813, no es va fer aprofitant cap altra construcció preexistent, ni es va fer cap referència a un suposat aqüeducte anterior, com es demostra a CIFRE CIFRE i SALAS VIVES (1999).

14 AMP-Actes Municipals-1714, 17-8-1879

publicà el prevere pollencí Sebastià Llobera el 1884, recentment reeditat en part, en el qual sota la imatge del fins ara pont de l'Horta deixa escrit l'autor: "Puente Romano". Pel que sabem, és la primera anotació d'aquest estil i la primera vegada que apareix publicat. També podria ser el primer cop en què el pont era fotografiat.

Quasi immediatament després, el secretari de l'Ajuntament de Pollença va deixar anotat al marge d'una acta municipal del llibre corresponent a la sessió de 13 de setembre de 1885: "Puente de los romanos. Huerta". El títol fa referència al següent acord:

"El señor Rotger [regidor] propone la necesidad de reparar el paretel del puente sobre el torrente de la Huerta"¹⁵.

És a dir, en el cos del text de l'acta que reflecteix les demandes i discussions dels regidors, encara s'utilitza la forma tradicional de denominació. A més, al costat de la paraula "romanos" del títol, s'anota "Huerta", perquè no hi hagi dubtes sobre l'indret. Això vol dir que el nou topònim no està consolidat i, per tant, es troba en fase de creació, cosa que es reflecteix en la burocràcia oficial de la mà del secretari, però no de l'aportació dels regidors que transcriu el propi secretari, els quals no anomenen cap pont romà.

Seguint aquesta argumentació, sembla lògic pensar que el canvi no es produeix de baix cap a dalt, sinó en sentit invers. És a dir, no seria fruit de cap ressò popular, sinó dels polítics i funcionaris locals seguint les premisses formulades per determinats erudits que, a principi dels anys vuitanta, varen prendre un gran protagonisme a Pollença. Segurament ells foren els pares de la invenció. S'ha de precisar que en aquells moments Pollença va viure una gran efervescència cultural i una gran preocupació per la recuperació del passat local. Fet perfectament visible en la recreació de les festes patronals de fort contingut historicista, en la publicació d'articles a la premsa o al Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, en l'ordenació de l'Arxiu Municipal, en la creació de la galeria de fills il·lustres i, fins i tot, en la publicació de la primera Història de Pollença¹⁶.

Els protagonistes d'aquesta renaixença no foren uns lletraferits qualssevol, sinó que per la seva extracció social i, en determinats casos, per la vàlua intel·lectual que demostraren, foren capaços d'influir sobre els qui detenien el poder a Pollença i sobre un conjunt més ampli de la població. Antoni Maria Cerdà Cerdà destacava entre tots ells per la seva empena i personalitat i, a més, es donava la circumstància que era un gran admirador de l'obra de Joan Baptista Binimelis. Tant era així que creia firmament que era pollencí i va costejar del seu pecuni particular un retrat de l'historiador perquè figuràs a la galeria de fills il·lustres, una altra de les novetats de l'època. Lògicament, com havia deixat escrit Binimelis, devia pensar que només la ignorància popular podia atribuir a les construccions antigues de la zona de Ternelles, entre elles el pont, un altre origen que no fos romà.

Altres membres d'aquest informal grup de lletraferits foren Miquel Costa i Llobera, Pere J. Serra Cortada, Joan Guiraud Rotger, Ramon Martorell Bennàsar o Mateu Rotger

¹⁵ AMP-Actes Municipals-1716, 13-9-1885.

¹⁶ Sobre aquest tema, vegeu Pere SALAS VIVES (1995) i MAS VIVES i SALAS VIVES (2003). També SERRA DE GAYETA i D'ASPRER (1981), SERRA DE GAYETA i D'ASPRER (2005) i CIFRE CIFRE (1999), aporten dades interessants sobre aquest context històric.

Capllonch. El més interessant és que tots ells també es manifesten partidaris dels orígens llatins de Pollença i de les restes que aquesta civilització havia deixat sobre el seu territori. Miquel Costa ho deixarà ben clar a les seves poesies, i Mateu Rotger al capítol inicial del primer volum de la *Història de Pollença* editat el 1898. Per a aquest autor, seguint un cop més la idea de J. Binimelis, però ara reforçada per les troballes de monedes i ceràmica considerada romana pels estudiosos mallorquins de l'època, a més de les opinions de J. M. Quadrado en el mateix sentit, no hi ha dubte que el Castell del Rei té uns orígens romans així com de l'existència d'un aqüeducte a Ternelles per bastir la ciutat de Pol·lència¹⁷.

Assenyalem, però, que Rotger no qualifica de romà el pont de l'Horta, encara que, com passa amb els investigadors actuals, no pot demostrar la data de la seva construcció. I això que va investigar en profunditat la documentació de l'Arxiu Municipal de Pollença corresponent a l'Edat Medieval. És aquest un fet cabdal, ja que si el gran historiador pollencí, autor de la primera i alabada *Història de Pollença*, no pot trobar la data de construcció del pont situat en una de les zones més romanitzades del terme, segons la mentalitat de l'època fàcilment es pot arribar a la conclusió que no va ser fet després de la conquesta catalana, sinó abans, és a dir, pels mateixos que construïren l'aqüeducte. I aquests, segons els paràmetres de la cultura dominant de l'època, no poden ser altres que els romans.

Es podria argumentar la possibilitat que el pont fos obra dels musulmans, però aquesta és una hipòtesi inversemblant pel referit col·lectiu d'erudits. De fet, aquest col·lectiu es manifesta decididament conservador i catòlic, encara que no integrista¹⁸. Per a ells, la recuperació del passat ha de servir per a demostrar les arrels cristianes del poble, que alhora sorgiren des del món clàssic. Així, la romanització es pot entendre com una necessitat civilitzadora que propiciaria l'arribada del cristianisme. Tot al contrari que l'islam, que no és altra cosa que un parèntesi abans de la "Reconquesta" catalano-cristiana. Mateu Rotger és explícit quan afirma:

"Al realizarse la conquista, la población sarracena de Pollensa era muy reducida, y sus habitantes, esparcidos por las alquerías de su vasto distrito, mejor que vivir consagrados al trabajo y a la agricultura, protegidos por la quebrada y sinuosa configuración de la costa, dedicábanse al corso y a la piratería, y con sus violentas hazañas se atraían el odio de los que cruzaban el Mediterráneo y sobre todo de los pueblos del litoral de Cataluña, dispuestos, para su seguridad, a seguir al Monarca de Aragón en la expedición que proyectó y que, llevada al Monarca de Aragón en la expedición que proyectó y que, llevada a buen término, logró acabar con aquella raza indolente y aventurera"¹⁹.

Evidentment, aquesta "raza indolente y aventurera" mai de la vida no podia haver construït un dels únics ponts de pedra de Mallorca. Ni tampoc la canalització d'aigua de l'Horta, cosa que, a diferència del pont, era del tot probable que hagués estat així²⁰. Si a

17 Mateo ROTGER CAPLLONCH (1995).

18 La relació dels erudits d'aquesta època amb el conservadorisme no és un tret exclusiu de Pollença, també ho és de l'àmbit mallorquí, com bé afirma Ignacio PEIRÓ MARTÍN (1992).

19 Mateo ROTGER CAPLLONCH (1995), tom. 1 pàg. 12.

20 Sobre aquest tema, vegeu Mercè ARGEMÍ RELAT (1999).

aquesta consideració li sumam el fet de la impossibilitat de datar-lo i de la creença en la romanització de Pollença, la deducció sembla força lògica: si el pont sobre el torrent de Sant Jordi que va a Ternelles no és cristià (perquè no se n'ha pogut datar l'origen) ha de ser per força romà. Així, no és estrany que el secretari de l'Ajuntament, Miquel Capllonch, també un erudit força interessat per la història local i que en el moment de la jubilació fou proposat al Consistori per a desenvolupar tasques d'arxiver, fos el primer en escriure oficialment el nou topònim en un llibre d'actes.

Sigui com sigui, el cert és que l'adopció del nom "Pont Romà" es va fer sense el concurs de cap investigació arqueològica ni de cap informe amb garanties acadèmiques que l'avalés, per altra part força improbable en uns moments en què tot just despertava aquesta ciència a l'Estat espanyol. Com hem vist, el més aproximat a tot plegat va ser el redescobriments de l'obra de Joan Binimelis i d'algunes monedes i trossos de ceràmica suposadament romanes a la vall de Ternelles.

En aquest estat de coses, no és estrany que historiadors i erudits de cert renom, com el mateix Mateu Rotger, no s'atrevisin mai a deixar per escrit que el pont fos romà. Podria ser que ho pensassin, però els faltava la troballa documental que garantís aquesta afirmació. De forma diferent es va comportar un cercle més ampli de lletraferits i de persones de cultura general, que segurament varen tenir manco escrúpols a l'hora de definir el monument. Aquest segurament va ser el cas del prevere Sebastià Llobera.

No és difícil d'imaginar que els viatgers que visitaven Mallorca en aquesta època connectassin amb els integrants del cercle ampli d'interlocutors, molts cops simples propietaris rendistes impregnats d'una certa cultura general i amb temps més que suficient per fer d'amfitrions als visitants de cert renom. I entre les seves funcions figurava la d'improvisats guies fins als llocs més emblemàtics de la localitat. Entre ells, la vall de Ternelles, el castell del Rei, l'Horta i l'antic pont de pedra.

Precisament Gaston Vuiller fou un d'aquells viatgers que s'apropà a Pollença a final de la dècada dels vuitanta, el 1888. El seu cas il·lustra perfectament el nostre argument, ja que va arribar a bastir una intensa amistat amb el prevere Sebastià Llobera. Lògicament, Vuiller va visitar els principals monuments del terme, així com Ternelles i l'Horta assessorat per Llobera. D'aquesta forma, no sobta que, quan decidís publicar les seves impressions del viatge a les Balears, no tingués cap dubte en presentar als lectors el "nou" topònim de "Pont romà" aplicat al pont de l'horta, tant en el cos del relat com en el peu d'un dels seus excel·lents gravats²¹. Definitivament, la denominació Pont Romà s'havia elevat a la categoria bibliogràfica. Curiosament, també ho feren les murades d'Alcúdia, que el mateix autor, a la pàgina 137, no dubta en qualificar de romanes²².

21 Gaston VUILLER (1990). Textualment aquest autor afirma: "Un passeig travessat d'un pont romà d'un bell caràcter" (pàg. 86).

22 "[Alcúdia] fundada pels romans i amb tota seguretat fortificada per ells, com ho demostren l'antiga porta ornada d'arabescs produïts per les mossegades del vent" (VUILLER (1990), pàg. 137). Voldria destacar que aquesta opinió ja no era compartida pels historiadors illencs coetanis, i molt manco posteriors, sobretot gràcies al fet que va quedar perfectament identificats i datats, tant els orígens medievals de les murades com de la ciutat de Pollentia.

LA CONSOLIDACIÓ D'UN TOPOCULTISME

El cert és que, a partir de la dècada dels vuitanta, l'antic pont de Cubelles sempre serà qualificat com a romà per un nombre creixent de mallorquins, ja siguin erudits o no. Així, el 1891, a la seva guia, Pere d'Alcàntara Peña publicà una fotografia del pont amb un peu de foto on hi ha escrit "Puente Romano"²³. Uns anys més tard, el 1899, els regidors de Pollença es refereixen a les actes explícitament al pont Romà i el 1916 al "puente llamado romano"²⁴. Pràcticament no es necessita afegir res més, ara tothom ja sap a quin indret es refereixen, a diferència del 1885, quan encara era necessari agregar, després de *romà*, la referència de l'Horta, per esvair dubtes als qui no sabessin identificar-lo.

Ara bé, que el topònim s'hagi consolidat encara no implica una total assumpció per part dels historiadors del fet que el pont fos veritablement construït pels romans. Cosa que es tradueix en la manca de cap estudi històric que en faci referència. Faltava la confirmació acadèmica. En certa forma, això es tradueix en els dubtes que apareixen en la documentació oficial, (cas de les actes municipals, quan es refereixen al pont "dit" romà) o en les poques publicacions històriques que s'ocupen de Pollença. Així, Jaume Lladó en el seu inventari de l'Arxiu Municipal publicat el 1944 en un peu de foto es pot llegir la frase "Puente llamado romano"²⁵. En certa manera, és com si els historiadors més seriosos, com abans havia fet Mateu Rotger, no s'acabassin de refiar de l'època de construcció i, per tant, dels orígens llatins de l'antic pont de l'Horta, encara que presentin menys dubtes respecte als orígens romans de Pollença i de les construccions esmentades de l'Horta. Tanmateix, el topònim ja s'havia fixat, i seguidament rebria noves empentes que l'acabarien de consolidar.

Entre la majoria de la població es va produir un altre fet que de bon segur va ajudar a la total popularització del topònim inventat pels erudits a la dècada dels vuitanta del XIX. Es tracta de la construcció el 1926 d'un nou pont per accedir a la vall de Ternelles, molt proper a l'antic. A partir d'aquests moments, el primer seria denominat unànimement "de l'Horta" i el segon "Romà". De fet, era una necessitat de l'economia del llenguatge per evitar confusions entre dos ponts tan propers amb una mateixa funció²⁶. A partir d'ara, el Pont Romà ja no es tornaria a identificar amb l'antiga denominació de l'Horta i, molt manco amb Cubelles, la primitiva forma d'aquella.

I per si tot això no fos suficient, no faltaren altres suports al nou topònim. A mesura que el turisme anava aclaparant l'economia i dictant normes de comportament, l'existència d'un monument d'origen romà era massa llaminer com per ser posat en dubte. D'aquesta forma, s'incrementarà la presència del pont en fulletons i cartells de tota mena, amb la corresponent denominació romana²⁷, així com en reportatges televisius i audiovisuals a partir

23 ALCANTARA PEÑA (1891), pàg. entre la 306 i 307.

24 AMP-Actes Municipals-1720, 27-10-1899 i AMP-Actes Municipals-1726, 12-1-1916.

25 LLADÓ FERRAGUT (1944). Aquest autor concretament afirma: "Puente llamado romano. Está situado a la salida del pueblo yendo a la Huerta. En 1899 perdió uno de sus peritiles a causa de los grandes aguaceros que cayeron aquel año (pàg. entre 20 i 21).

26 El problema de l'antic pont de l'horta i actual Pont Romà era la seva amplària, massa estreta per permetre el trànsit habitual de cars i molt manco d'automòbils.

27 Com ja sabem, el fenomen no era nou. Abans de la guerra civil les primeres guies de viatge també solien recollir aquest monument, com fan, per exemple, FERRÀ (1927?) o TOUS MAROTO (1933), els quals destaquen en les seves publicacions una fotografia titulada "Puente Romano".

dels anys setanta. I lògicament, des de les institucions es donarà oficialitat al nom amb la retolació de plaques i cartells, no només referits al pont, sinó a partir de 1963 a un carrer proper, anomenat “del Pont Romà”²⁸. Tot plegat, s’ha vist reforçat en els darrers temps per la publicació de treballs didàctics, de divulgació, o totes dues coses, realitzats des d’àmbits aliens a la història i a l’arqueologia, que tampoc no han dubtat en declarar la romanitat del pont, sinó tot el contrari. Fins i tot investigadors de la talla de Damià Cerdà —recentment desaparegut i al qual cal retre, al marge de qualsevol altra consideració, un merescut recordatori per tots els treballs que realitzà en el camp de l’arqueologia—, han destacat que el pont era veritablement romà, així com el suposat aqüeducte que, segons ja va dir J. B. Binimielis, portava l’aigua a Ternelles²⁹. Afirmació que, això sí, amb més prevencions, també s’ha fet seva Antoni Borràs en un article publicat recentment al BSAL³⁰.

En canvi, des de l’arqueologia acadèmica lògicament els dubtes han estat més importants, encara que tampoc no s’ha desmentit que el pont fos romà. Ni s’ha engegat cap estudi seriós i amb profunditat per tal d’esbrinar-ne els autèntics orígens, o almanco els més probables des del punt de vista científic. De fet, el silenci dels arqueòlegs sembla més aviat donar la raó a aquells que sense base científica afirmen que el pont és romà. Fins i tot Javier Aramburu, un dels primers i únics que ha criticat radicalment la tesi que existís un aqüeducte d’època romana des de Ternelles a Pollentia³¹, recolza la idea que la base del pont podria ser d’època romana, i més concretament del segle I dC³², encara que després, segons afirma, el més probable és que fos reconstruït en època medieval. És com si el nom del pont, assumit ara ja de forma popular i oficial, suposàs una llosa massa gran pels científics, que es veuen condicionats per la pròpia denominació. Una mena de dictadura del nom, que condiciona fins i tot la investigació arqueològica.

ALGUNES CONSIDERACIONS FINALS

Fins aquí he intentat demostrar les dificultats existents per a establir el significat concret d’un nom de lloc. En la generació de topònims intervenen elements diversos, que poden crear naturaleses distintes de les formes de denominació. Per exemple, ara sabem que l’indret conegut com “el Lleó” a Pollença no obeeix a cap llegenda ni a una derivació fonètica d’un paraula més antiga. Senzillament es va generar com a conseqüència del lleó de pedra col·locat quan es va inaugurar la font que portava aigua de Ternelles el 1813, al qual li rajava l’aigua per la boca. Fins i tot això va donar nom a un carrer. Igualment, el gall de ferro del capcurucull de l’hídria de l’antiga plaça de l’Almoina ha motivat que aquell espai també, i

28 AMP-Actes Municipals-1743, 10-06-1963.

29 CERDÀ JUAN (1993). Vull tornar a remarcar que aquesta afirmació no significa cap retret a l’insigne investigador pollencí, recentment traspasat, que dedicà gran part de la seva vida a estudiar les arrels del seu poble.

30 BORRÀS SEGUÍ (2007).

31 ARAMBURU-ZABALA: www.arqueobalea.es/articulos/ager_pollentinus. *El poblamiento de los alrededores de la ciudad de Pollentia (Mallorca)*.

32 ARAMBURU-ZABALA, GARRIDO et al. (1994).

de forma creixent, sigui conegut com la font del Gall o la plaça del Gall. En ambdós casos, el topònim no s'entén sense els esdeveniments que varen ocórrer en aquells indrets. Així, no fan referència a cap animal viu, de carn i ossos. Cap lleó perseguia la gent ni cap gall especialment cridaner esvoletgava antigament per la placeta. Sinó que foren objectes inanimats, un lleó de pedra i un gall de ferro els qui prengueren tot el protagonisme. En aquests exemples fou el poble, de forma espontània, però a partir d'unes dates i uns fets concrets, qui posà el nom. Qui rebatejà aquells espais, tot i substituint altres noms més antics i també populars: els Friters, en el primer cas, i l'Almoina, en el segon.

El cas del Pont romà, com hem vist, és diferent. En principi, el nom popular era de Cubelles, després de l'Horta de Cubelles i finalment quedà únicament com el Pont de l'Horta. Seran els lletraferits, intel·lectuals i autoritats de tota mena, locals o externs, els que, en diverses fases, creïn el nou topònim. Només un cop succeït el canvi des de dalt, el poble assumirà el nom i es popularitzarà. Però de la denominació culta, el "topocultisme", no s'infereix el significat, ni molt manco la història del monument, encara que la ciència tampoc no ha estat capaç fins a dia d'avui de datar els seus orígens. I si no ho ha fet la ciència actual, manco ho varen poder fer els erudits de la segona meitat del segle XIX, per molt bones intencions que tinguessin.

De totes formes, és veritat que de la nostra argumentació no es podran deduir els orígens del Pont en qüestió. No era la nostra intenció. L'objectiu tan sols era l'anàlisi de la genealogia d'un determinat topònim i de com aquest es va crear seguint una lògica pròpia, i que després es consolidà i popularitzà per diverses causes. A més, en aquest cas, hem pogut observar com, fins i tot, una determinada denominació pot influir en l'àmbit acadèmic. Exemplificar aquest cas pot ser rellevant per repensar altres aspectes de la toponímia, però també posicionaments ideològics o d'altra mena, els quals són assumits de forma objectiva o natural quan realment són construccions socials que obeeixen a problemàtiques o interessos de determinats col·lectius en uns contextos històrics precisos³³.

Per tant, el pont podria ser romà, atès que no sabem la data en què fou bastit. O podria ser una reconstrucció medieval sobre les restes d'un antic pont d'època romana. Però això no tindria res a veure amb el topònim. És més, som de la opinió que és inversemblant que fos construït en època romana, ja que els especialistes ens indiquen que el més probable és que tampoc no existís ni la pretesa canalització d'aigua de Ternelles fins a Pol·lència ni, tan sols, la vila en època romana. Dos aspectes cada cop més assumits pels historiadors, encara que Pollença deixi de ser, ai peccat!, filla de Roma. Per això crec que seria interessant que almanco la incertesa del seu origen figuràs en les publicacions didàctiques o de difusió històrica.

Per últim, vull remarcar que no es tracta, tampoc, de llançar cap croada en favor de la recuperació d'un antic topònim o de rebatejar el pont, car no tindria sentit. El sorgiment del nom "Pont Roma" obeeix a una determinada realitat històrica, segurament aliena a la data de la construcció material del pont, però íntimament relacionada amb un dels períodes més fascinants de la història de Pollença i de Mallorca, el darrer terç del segle XIX. Així, de tot

³³ Evidentment, aquesta qüestió supera el marc teòric d'aquest article, però és evident que els topònims, com els conceptes en general, tenen un origen socio-històric, que cal conèixer per entendre el passat. Sobre aquest tema, vegeu l'obra clàssica de KOSELLECK (1993), mentre que per a una introducció al tema és molt interessant la síntesi que fan FERNÁNDEZ SEBASTIÁN i FUENTES (2002).

plegat, podem deduir que el topònim “Pont Romà de Pollença” no vol dir “construït pels romans fa dos mil anys”, sinó “inventat” pels lletraferits de fa poc més d’un segle.

BIBLIOGRAFIA

- ALCANTARA PEÑA, P. D. (1891): *Guía manual de las Islas Baleares*. Palma de Mallorca, Librería de J. Tous.
- ARAMBURU-ZABALA, J. “Ager pollentinus. El poblamiento de los alrededores de la ciudad de Pollentia (Mallorca).” www.arqueobalea.es/articulos/ager_pollentinus
- ARAMBURU-ZABALA, J., C. GARRIDO, et al. (1994): *Guía Arqueológica de Mallorca*. Palma de Mallorca, J. J. Olañeta.
- ARGEMÍ RELAT, M. (1999): “A les voreres dels torrents.” *Anuari de l'Ajuntament de Pollença*, 6, pàg. 8-131.
- BERARD I SOLÀ, J. (1983): *Viaje a las villas de Mallorca 1789*. Palma de Mallorca, Ajuntament de Palma.
- BORRÀS SEGUÍ, A. (2007): “És veritablement romà el pont de Pollença?” *BSAL*, 63, pàg. 349-368.
- CERDÀ JUAN, D. (1993): “Homenatge a Damià Cerdà.” *Cala Murta*, 14.
- CIFRE CIFRE, M. (1999): *Joan Mas. La història i el mite*. Pollença, Gall Editor.
- CIFRE CIFRE, M. i P. SALAS VIVES (1999): “Les aigües públiques a Pollença”. *Actes del Vè Congrés el nostre patrimoni cultural: el patrimoni menor*. G. Rosselló Bordoy. Palma de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana, pàg. 111-130.
- FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, J. i J. F. FUENTES (2002): “Introducción”. *Diccionario político y social del siglo XIX español*. J. Fernández Sebastián i J. F. Fuentes. Madrid, Alianza, pàgs. 23-60.
- FERRÀ, B. (1927?): *Guía de Mallorca*. Palma de Mallorca, Librería Escolar.
- KOSELLECK, R. (1993): *Futuro pasado. Para una semántica de los tiempos históricos*. Barcelona, Paidós.
- LLADÓ FERRAGUT, J. (1944): *Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de Pollensa y de las Curias de los Templarios y Hospitalarios de San Juan de Jerusalén*. Palma de Mallorca, Impr. S.S. Corazones.
- LLUÍS SALVADOR D'AUSTRIA, A. (2002): *Les Balears descrites per la paraula i la imatge*. Palma de Mallorca, Govern de les Illes Balears - Grup Serra - “Sa Nostra”.

- MAS VIVES, J. i P. SALAS VIVES (2003): "Moros i cristians". *Diccionari del Teatre a les Illes Balears*. J. Mas Vives. Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 464-466.
- PEIRÓ MARTÍN, I. (1992): *El mundo erudito de Gabriel Llabrés y Quintana*. Palma de Mallorca, Ajuntament de Palma.
- ROSSELLÓ VAQUER, R. i P. SALAS VIVES (2001): *El Barroc a Pollença. Noticiari de la Història de Pollença*. Pollença, Gall Editor.
- ROTGER CAPLLONCH, M. (1995): *Historia de Pollensa*. Pollença, Punt Gràfic.
- SALAS VIVES, P. (1995): "Mateu Rotger, els erudits locals i la recuperació del passat". *Historia de Pollensa*. M. Rotger Capllonch. Pollença, Ochogavia Font, Josep, pàg. s/p.
- SEGUÍ NOGUERA, M. (1998): "Final de l'època antiga. Principi de l'Islam." *Anuari de l'Ajuntament de Pollença*, 5, pàg. 99-103.
- SERRA DE GAYETA I D'ASPRER, F. (1981): *Aportació a la història de Pollença*. Palma de Mallorca, Edicions Cort.
- SERRA DE GAYETA I D'ASPRER, F. (2005): *Nova aportació a la Història de Pollença*. Pollença, Gall Editor.
- TOUS MAROTO, J. M. (1933): *Guía de la isla de oro. Mallorca*. Palma de Mallorca, Tipografía de Amengual y Muntaner, S. A.
- VUILLER, G. (1990): *Les illes oblidades. Viatge a les Illes Balears*. Palma de Mallorca, Moll.